

Predgovor

Osnove prava novi je predmet u programu Zagrebačke škole ekonomije i managementa. Predmet je osmišljen tako da studentima ekonomskog studija pruži uvod u temeljna pravna područja s kojima će se kao ekonomisti nužno susretati u poslovnoj praksi (bilo kroz privatni sektor, bilo kroz javna poduzeća ili državnu upravu).

U nastavi je primijećeno da studentima prve godine ekonomskog studija susret s pravom predstavlja određeni problem. Zasiurno je jedan od temeljnih razloga takvoga stanja nedostatak adekvatne teorijske i praktične podloge za proučavanje složenijih pravnih pitanja, kao i činjenica da se, do sada, na uvodnoj godini ekonomskog studija predavao predmet koji je na pravnim fakultetima smješten na četvrtu godinu. Rezultat toga bio je da su studenti odmah 'bačeni u vatru', hvatajući se ukoštac sa pojmovima kao što je ugovor, pravna norma, pravni odnos, sankcija i slično, bez prethodnog opširnijeg objašnjenja što to, zapravo, znači. U prevladavanju ovog jaza, kroz predavanja i druge metode približavanja gradiva studentima, veliku ulogu odigrali su predavači na Katedri pravnih predmeta Zagrebačke škole ekonomije i managementa, ali ipak je bilo potrebno sustavno rješenje problema.

Rezultat ovih napora udžbenik je koji imate pred sobom. On predstavlja novost u nastavi pravnih predmeta na ekonomskim školama i fakultetima u Hrvatskoj. Sastoji se od 12 tematskih cjelina koje pokrivaju osnovni zakonski okvir u kojem se odvija poslovanje u Hrvatskoj. Smatramo da je poznavanje toga okvira nužno za razumijevanje praktičnih situacija s kojima će se mladi ekonomisti i menadžeri suočavati na svojim radnim mjestima. U nekim poduzećima budu imali pravne službe kojima će se moći obratiti s određenim problemom, ali o tome ne treba imati iluzije. Jako je malo velikih poduzeća koja imaju više specijaliziranih pravnika za određena područja, uglavnom je situacija takva da mladi ekonomist u okviru svojih radnih zadataka mora biti svojevrsna 'Katica za sve', tako da ga poznavanje prava (s kojim će biti u kontaktu u gotovo svim situacijama koje može zamisliti tijekom radnog dana), svakako čini kompetitivnijim na tržištu rada. Također, važno je napomenuti da ne zahtijeva svaki banalni pravni problem angažiranje pravnih savjetnika ili odvjetnika, prepoznavanje toga u praksi može donijeti priličnu uštedu poduzetniku.

Ovim se putem, u ime Zagrebačke škole ekonomije i managementa, zahvaljujem cijeloj Katedri pravnih predmeta, na čelu sa profesoricom Mintas - Hodak, na uloženom trudu u izradi ovog udžbenika. Zagrebačka škola ekonomije i managementa je ponosna što je prva škola sa po jednim pravnim predmetom na svakoj godini studija čime, zasiurno, postaje konkurentnija na tržištu, kako domaćem, tako i međunarodnom. Studentima želim puno uspjeha u savladavanju gradiva, te ih pozivam na davanje što više povratnih informacija kako bi ovaj udžbenik u budućim izdanjima bio još bolji i usklađeniji sa potrebama studenata zbog kojih smo svi mi ovdje.

prof. dr. sc. Đuro Njavro

=

Uvod

Počnimo s pitanjem koje si sigurno postavi većina naših studenata ekonomije pri prvom susretu s predmetom "Osnove prava", a to je: Što će *ne-pravniku* sva ta pravnička znanja?

Nastojat ćemo izložiti razloge u korist stjecanja osnovnih pravničkih znanja koristeći se pri tome argumentima ekonomista. Poznati američki profesor ekonomije sa Harvarda, Gregory N. Mankiw, smatra da svaki ekonomist mora moći istodobno objasniti svijet i funkcioniranje gospodarstva (kao pravi znanstvenik), ali i pokušati ih poboljšati svojim procjenama (kao savjetnik politike)¹. U razumijevanju svijeta i funkcioniranja društva, pa tako i njegovog gospodarskog aspekta, danas su svakom ekonomistu, smatra Mankiw, na tom zahtjevnom zadatku potrebna vrlo kompleksna znanja, vještine i vrline.

Da je tome tako potvrđuje i poznati britanski ekonomist John Maynard Keynes², jedan od osnivača moderne makroekonomske teorije. Jednom je prigodom govorio o vrlinama koje mora posjedovati svaki dobar ekonomist. Prema Keynesu, on "mora posjedovati vrlo rijetku kombinaciju vještina. On ili ona mora biti donekle dobar matematičar, povjesničar, državnik, filozof. Mora razumjeti simbole i dobro se koristiti riječima. Mora razmišljati o pojedinostima u okviru općeg i spojiti apstraktno i konkretno u istoj misli. Mora proučavati sadašnjost, imajući na umu prošlost, kako bi dosegao neke buduće ciljeve. Ne smije zaboraviti niti na jedan dio ljudske prirode ili institucija. Mora biti svrsishodan i nezainteresiran u isto vrijeme; udaljen i nepotkupljiv poput umjetnika, no ponekad prizemljen poput političara."³

Dostaju li za takvu sliku uspješnog ekonomista samo ekonomska, ili su mu istodobno potrebna i druga dodatna znanja i vještine? Ako je točno da je za razumijevanje suvremenog svijeta i stjecanje sposobnosti za njegovo mijenjanje danas potrebno više nego ikada da budući ekonomist tijekom obrazovanja stekne kombinaciju različitih znanja i vještina: od matematike, prava, sociologije, socijalne psihologije, filozofije, računarstva do govorničtva, organizacijskih, menadžerskih, marketinških i prezentacijskih vještina, znanja o poslovnim komunikacijama itd., onda je poznavanje osnova prava sigurno negdje pri vrhu takve liste. Zašto?

Ekonomija i pravo dvije su komplementarne društvene znanosti koje svaka na svoj specifičan način i svojim metodama spoznaje nastoje poboljšati život ljudi u društvenoj zajednici.

Jedno od brojnih mogućih određenja prava (u objektivnom smislu) jest da je to sustav društvenih normi (pravila ponašanja) koje važe ili koje se stvarno primjenjuju u određenom društvu, a koje se mogu prisilno ostvariti⁴.

1 Usp.: Mankiw, N. G., *Osnove ekonomije*, Mate i ZŠEM, Zagreb, 2006., str. 28.

2 Vidi više: http://en.wikipedia.org/wiki/John_Maynard_Keynes

3 Citirano prema Mankiw, N. G., op. cit., str. 32-33.

4 Vidi *Pravni leksikon*, L. Z. Miroslav Krleža, Zagreb, 2006., str. 1213-1214.

Norme (tj. propisi) koje neko organizirano društvo (tj. država) donosi putem svojih institucija reflektiraju ili bi barem trebale, u određenoj mjeri, odražavati uvažavanje odgovarajućih ekonomskih zakonitosti u oblikovanju pojedinih društvenih odnosa. Pojednostavljeno to znači da kada, primjerice zakonodavac donosi zakon kojim mijenja dotadašnji sustav oporezivanja dohotka u nekoj državi u korist sustava oporezivanja potrošnje, on to čini ili bi to trebao činiti jer je u ekonomskoj politici te zemlje (tj. kod političara) prevladalo mišljenje ekonomista zagovornika takvog sustava oporezivanja kao najprikladnijeg za postizanje određenih društvenih ciljeva, u konkretnom slučaju da bi se potaknula veća štednja građana, a time posljedično i veća proizvodnost, pa i viši standard.

Dakle, jedna od dodirnih točaka između prava i ekonomije su tzv. normativne izjave ili stavovi ekonomista. To su takve tvrdnje kojima ekonomisti izriču što bi trebalo učiniti da bi se postigao određeni cilj⁵. Pravo (tj. pravne norme) je pak instrument pomoću kojega politički predstavnici (zakonodavci) pretaču normativna mišljenja ekonomista (ako ih prihvate) u opće obvezna pravila ponašanja u državi. Već ova povezanost ekonomije i prava trebala bi biti dostatan razlog svakom budućem ekonomistu da nastoji steći barem osnovna pravna znanja kako bi mogao procijeniti s jedne strane kada i u kojoj mjeri je potrebno i moguće pojedina ekonomska normativna mišljenja pretočiti uspješno u pravo, dok s druge strane kako pojedina pravna rješenja povratno djeluju na promjene na makro i/ili mikro-ekonomskom planu.

Naravno, pravo i pravne norme ne temelje se uvijek samo na normativnim stavovima ekonomista. Budući da pravne norme moraju odražavati svu složenost i višeznačnost ljudskih odnosa u društvu, zakonopisci, osim ekonomske, uzimaju u obzir i/ili čak nekada daju prednost socijalnoj, psihološkoj, povijesnoj, vjerskoj, etičkoj i drugim dimenzijama nekog društvenog odnosa koji pravno uređuju. Tako je, naprimjer, prosudba gotovo svih ekonomista (oko 93% njih) da carine i uvozne kvote smanjuju opće ekonomsko blagostanje. Rukovodeći se tom znanstvenom prosudbom, Europska zajednica (EZ) je ukinula sve carine i uvozne kvote među državama članicama EZ-a. Međutim, EZ nije na isti način postupila u odnosu na države nečlanice Zajednice. U odnosu na sve države nečlanice EZ-a, zadržala je i carine i uvozne kvote, smatrajući da će tako bolje zaštititi zajedničko tržište država članica Zajednice od konkurencije iz drugih zemalja i na taj način očuvati karakteristično europsko socijalno blagostanje, mada na štetu proizvođača i pružatelja usluga iz država ne članica.

Normativni zaključci ekonomista nisu, dakle, rezultat samo njihovih pozitivnih mišljenja (teorija i modela) o tome kako svijet funkcionira, nego oni uključuju i njihove prosudbe o vrijednostima. Iz postupka EZ-a glede carina i uvoznih kvota vidimo da se normativna mišljenja ekonomista, baš kao i normativna djelatnost tvorca zakona, temelje na određenim vrijednosnim sudovima, odnosno služe ostvarenju određenih poželjnih ciljeva koji, u reguliranju određene situacije, mogu biti potpuno različiti za ekonomiste negoli su za zakonodavca (političare). Stoga buduće ekonomiste ne treba čuditi kada naiđu na neki propis, čiji sadržaj nije sukladan ekonomskom stavu većine ekonomista, kako najsvrsishodnije urediti odnosnu situaciju da provedba takvog propisa ne bude u praksi neproporcionalno skupa u odnosu na korist koju društvo ima od nje. Osnovna pravnička znanja pomoći će ekonomistu razumjeti koje vrijednosne prosudbe su rukovodile zakonopisca prilikom donošenja takvog propisa te u kojoj je mjeri moguće poboljšati postojeći propis uključivanjem u njega u što većoj mjeri i prevladavajući normativni ekonomski stav o tom pitanju. U okviru ekonomske znanosti razvila se cijela jedna disciplina koja se obično naziva ekonomska analiza prava, a čiji je osnovni zadatak kritički analizirati

5 Za razliku od pozitivnih izjava ekonomista koje sadrže tvrdnje o tome kakav svijet zaista jest odnosno koje zakonitosti njime vladaju. Usp. Mankiw, N. G., op.cit. str. 28.

prave norme u svjetlu ekonomskih zakonitosti, a sve češće koristeći se pri tome i ekonomskim znanstvenim metodama⁶.

Ako je cilj ekonomije razumijevanje s jedne strane funkcioniranja gospodarskih subjekata, a s druge općih ekonomskih pojava u društvu, nije li onda logično očekivati da budući ekonomist poznaje barem osnovne elemente organizacije društva, tj. države, čije ekonomske zakonitosti proučava, kao i pravila u skladu s kojima se moraju ponašati pojedinci i pravne osobe (npr. tvrtke) kada donose odluke o djelovanju na nekom tržištu.

Naime, država i njezin pravni sustav predstavljaju okvir za djelovanje čiji utjecaj ne može ignorirati nijedan gospodarski subjekt u svom poslovanju. Kako su država i njen pravni sustav (tj. pravo) dva osnovna objekta koje proučava i nastoji razumjeti pravna znanost, činilo nam se korisnim započeti naša pravna razglabanja upravo tako da buduće ekonomiste upoznamo s pojmom, organizacijom i načinom funkcioniranja države te sa sadržajem i osnovnim značajkama prvenstveno pravnog sustava općenito, a potom onoga u Republici Hrvatskoj (RH). Općenito poznavanje pojedinih oblika podjele vlasti u državi, te razlikovanje između raznih oblika vladavine i raznih državnih uređenja moglo bi se reći da su danas već više stvar opće kulture i općeg obrazovanja, a manje nekakvog specijalističkog pravničkog znanja. Upravo zbog toga, kao i zbog činjenice da se u velikoj mjeri radi o ustavnom uređenju vlastite zemlje, ovoj smo temi posvetili dva poglavlja – jedno u kojem su, u osnovnim crtama, sadržana uglavnom opća znanja, i drugo u kojem je prikazano ustavno ustrojstvo RH.

Tijekom daljnjeg odabira pravnih tema rukovodili smo se dvostrukim kriterijem. S jedne strane, nastojali smo izložiti krajnje pojednostavljeno one pravne institute u okviru samo četiri pravne grane (stvarno, obvezno, ovršno, radno i arbitražno pravo) za koje smo smatrali da je poznavanje istih važno svakom budućem ekonomistu bilo kao dio općeg obrazovanja i kulture bilo kao podloga za bolje razumijevanje gospodarskog poslovanja. S druge strane, odabirom pravnih tema nastojali smo pratiti sadržaj i opseg pravne materije koju razne poslovne škole u svijetu obično uključuju u svoje studentske programe.

Napominjemo kako će se studenti koji slušaju ovaj kolegij upoznati samo sa pojedinim osnovnim pojmovima i institutima iz odabranih pravnih grana. Ovo stoga jer smo, na osnovi dosadašnjeg iskustva u radu sa studentima ekonomije, procijenili kako svrha ovakvog predmeta ne treba biti sustavno i detaljno proučavanje svih grana prava uključenih u kolegij, nego odabir samo onih pravnih pojmova, instituta i normi čije je poznavanje neophodno za studente ekonomije ili kao dio njihovog općeg obrazovanja i kulture, ili kako bi bili sposobni pratiti i razumjeti pravne predmete s kojima će se susresti na višim godinama studija.

Budući da je zaštita prava vlasništva ustavna kategorija i temelj tržišnog gospodarstva, od svih stvarnopravnih instituta studenti će se nešto detaljnije upoznati samo sa pravnim institutom vlasništva, dočim će se sa zalogom i fiducijom, kao stvarnopravnim jamstvima, upoznati samo u najopćenitijim crtama.

Poznavanje osnova obveznog prava temelj je ne samo za razumijevanje različitih trgovačkih transakcija (kao npr. kupoprodaje, zajma, kredita, najma, licencije i dr.) koje se kasnije obrađuju u okviru predmeta “Trgovačko pravo”, nego će istodobno biti i korisno znanje za bolje snalaženje budućih ekonomskih stručnjaka i menadžera prilikom poslovnog pregovaranja i sklapanja ugovora.

Kao što naši pravници kronično pate od nepoznavanja makar osnova matematike i računovodstva, pa tako većinom nisu sposobni razumjeti i analizirati poslovna izvješća ni tvrtki u

⁶ O tome postoji brojna literatura, osobito u SAD-u. Vidi Law and economics, http://en.wikipedia.org/wiki/Economic_analysis_of_law; Posner, R., Encyclopedia of Law and Economics, Foreword, <http://users.urgent.be/!gdegeest/foreword.htm>

kojima rade, a kamoli onih s kojima surađuju ili su im konkurenti, tako ni ekonomisti često nemaju ni osnovnih saznanja o tome kako osigurati, ostvariti i izvršiti tražbine koje njihova tvrtka ima prema nekoj drugoj tvrtci ili pojedincu, te napokon koja su njegova prava i obveze kao zaposlenika u tvrtci, a koja tvrtke prema njemu. Procjenjujući da osnovna pravna znanja o ovim pitanjima mogu biti itekako korisna i potrebna svakom uspješnom budućem ekonomistu, uvrstili smo u kolegij odgovarajuće tematske jedinice (ovrha, radni odnosi, te sudsko i arbitražno rješavanje sporova kao i mirenje u RH).

Na kraju je potrebno istaknuti kako je riječ o novo-osmišljenom kolegiju, za koji će nam tek vrijeme i interakcija sa studentima pokazati jesmo li, i u kojoj mjeri, uspjeli napraviti kvalitetan odabir tema i iznijeti ih našim studentima ekonomije kroz predavanja objedinjena u ovim skriptima. Stoga svi koji će koristiti ova skripta kao pomagalo pri učenju trebaju imati na umu kako su neke stvari u skriptima možda ostale nejasne ili su nedovoljno objašnjene, neke su čak možda i pogrešne, a neke će se uskoro promijeniti zbog stalne zakonodavne aktivnosti našeg Sabora. Autori pojedinih tematskih cjelina, a to su mahom i predavači na našem predmetu "Osnove prava", bit će vam zahvalni za svaku konstruktivnu kritiku, sugestiju i primjedbu kako bismo tekst ovih skripta s vremenom uspjeli poboljšati.